

חוק ההתיישנות / נתן אלתרמן

1

שגריר ישראל בבון מיחה בימים אלה נגד הנטיה המסתמנת בגרמניה להפסיק בשנה הבאה את שפיטת פושעי־המלחמה וליתן תוקף סופי לחוק ההתיישנות.

תחולתו של חוק זה כבר נדחתה פעם, כידוע, בשל תנועת־מחאה עזה שקמה לפני שנים אחדות בארצות שונות, וישראל בתוכן, ואף בגרמניה עצמה.

אין ספק כי סגירת התיקים הנוראים של פשעי הנאצים פירושה סגירה אלימה של תקופה שעוד אינה יכולה להינעל. חשבונה וזכרונה של תקופה זו, הן אלה הניגלים לעינינו מדי פעם בצורת מיספרים כחלחלים על זרועות אנשים ונשים של יום־יום, והן הסמויים, הם דברים שעודים ממלאים את חללו של ההווה. מיליוני אנשים מבין החיים כיום, וכוונתי לא ליהודים בלבד, מחצית חייהם שרויה באותו עבר והם מעבירים אותו באלפי נימים אל תוך ההווה.

כפייתו האלימה של חוק־ההתיישנות על כל אלה הוא דבר המעביר ומוחק מעל צלם־פניהם של ימינו אלה את תו ההגיון והבינה והזכרון. סגירה אלימה זו של תיקים פירושה כיבוי שרירותי של תודעת חטא וגמול, במסווה של פורמאליות משפטית סדירה.

תנועת־המחאה נגד תחולתו של חוק־ההתיישנות עתידה להקיף ודאי חוגים רחבים בעולם. רבים יטו אוזן לשמוע את דברה של ישראל בענין זה.

דיבור זה יישמע ודאי, הן ברובד הרשמי והן ברובד הציבורי הכללי, ואין אני בא כאן להקדימו. רצוני רק לציין כי מסע־המחאה הישראלי, עם כל הכרחיותו וצדקתו, ייערך על רקע מיוחד במינו, וכדי שלא לעסוק בנושנות ניטול, לשם הדגמתו של רקע זה, רק כמה פרטים מן הרעננים והחדשים ביותר.

2

לפני ימים מעטים נערך בישראל מסע־מחאה עז וקצר בענין שגם הוא שייך לתחום יחסינו עם גרמניה.

כוונתי למחאותינו בענין נכונותן של חברות־הפלדה הגרמניות הגדולות להיכנע לתכתיב החרם הערבי.

בינתיים נתיישבה, כנראה, פרשה זו, אם בשלמות ואם לחצאים, ולא היא עצמה עניננו כאן.

כאן נעמוד על נוקדה אחרת:

בעת הדיון הציבורי שנערך בענין זה התברר כי ממשלת ישראל וחברת "כור", שעה שעמדו להזמין את הפלדה הדרושה לנצור אילת-אשקלון, קיבלו הצעות שונות, מאת ספקים שונים בעולם. הברירות היו רבות, ומהן גם נוחות ביותר. אך ישראל בחרה להזמין פלדה זו דווקא משתי החברות הגרמניות אשר היו חלק לא נפרד ממכונת-המלחמה-ההשמדה הנאצית. כן, חברת "טיסן". כל מי ששמות ראשי מחולליה של תקופת-האופל הנאצית זכורים לו במקצת, יודע כי שם היה צמוד לשמו של היטלר לא פחות משמותיהם של גבלס וגרינג. זה היה שמו של איל-ההון שתמך בתנועה הנאצית בעת עלותה לשלטון וסיפק לה את הנשק שבו יצאה למסע-ההשמד העולמי, וגם עכשיו הוא עוזר לתנועה הניאו-נאצית בגרמניה.

ישראל דחתה איפוא כל הצעות שבעולם ובחרה לקנות את הפלדה דווקא ממנו. ברור שהיו נימוקים מדיניים להעדפה זו, אך לא פחות מזה ברור כי נימוקים מדיניים אלה לא היו גזירה מן השמים, ובעת הריתחה שרתחנו על חברות-הפלדה הגרמניות הללו, בשל נכונותן להיכנע לחרם הערבי, שמענו אף את משרד המסחר והתעשייה רוגז על אלה שהעדיפו ספקים אלה על פני אחרים, זולים יותר ונוחים יותר.

דבר אחד אינו מוטל בספק: לולא רתיעתן של חברות אלו מפני חרם הערבים לא היה בינינו פוצה פה ומצפצף נגד התקשרות זו. מסתבר כי הצד הישראלי שחתם על החוזה ידע מה הנימוקים העשויים להכביד קצת על חתימה זו, אך נימוקים אלה חוק-ההתישנות חל עליהם מכבר. נימוקים אלה עלו על הפרק בהיפוך-משמעות, רק בעת מחאותינו נגד כוונתן של חברות-ענק הגרמניות להפר את החוזה, שאז נשמעו, אף מפי חוגים רשמיים שלנו, דברי תוכחה כנגדן, על שמתוך חישובים מדיניים הן שוכחות כי עליהן לנהוג יחס מיוחד בלקוחות היהודיים. לבנו התחמץ בראותנו כיצד הגרמנים שוכחים מה הם חייבים לזכרון השואה.

3

אך אותו רקע מיוחד שעליו עשוי להתנהל מסע-המחאה שלנו נגד חוק-התישנות פשע-המלחמה, נוצר לא רק מצירופם של עננים רבי-ממדים, כגון אלה הקשורים בענקי-הפלדה הגרמנים. רקע זה מצטרף גם מכמה זוטות מיוחדות במינן, וכדי שלא לעסוק בנושנות ניטול שוב מן החדש ביותר.

ובכן, לפני שבועות אחדים חלפה בעתוננו ידיעה כי ישראל השתתפה ביריד של בגדי-ילדים-ותינוקות שנערך בקלן. באחת הכתבות נמסר, בתוך השאר, כי ההשתתפות הישראלית לא עוררה ענין רב, מחמת שכמה וכמה מוצגים איחרו להגיע וארגזים אחדים לא נפרקו למועד. על אחד הדוכנים לא הוצגו, למשל, אלא חמש נעלים בודדות של תינוקות.

אני מסופק אם צריך להזכיר לקורא יהודי – ואולי אף לקורא מבני אומות העולם – שסמל זה של נעלי תינוקות הוא מן הדברים העולים לראשונה בדמיונו של אדם שעה שהוא מהרהר בעיקרי אימותיה של אותה תקופה.

הררי נעלי הילדים באושביץ. הררי נעלי הילדים בשאר מחנות-ההשמדה. סבורני, משום כך, כי אם אנו רוצים לתהות על משמעותה של השתתפות ישראלית ביריד בגדי-ילדים-תינוקות בגרמניה, הרי אותן חמש נעלים, שעליהן מסופר בכתבה, מספיקות כדי להמחיש לנו משמעות זו. אך אין זה הכל.

באותה כתבה מסופר גם על תצוגה של תכשיטים ישראליים ב"בוטיק" גרמני נודע לתהילה. תצוגה זו נערכה בחסותו של שגריר ישראל בבון ובהשתתפות דוגמניות שהציגו את התכשיטים. בעת הפתיחה החגיגית השמיע בעל בית-המימכר הגרמני דבריו ואמר כי רק העם היהודי שניחן בנשים יפות ואינטליגנטיות במיספר רב כל-כך, מסוגל לייצר תכשיטים כה נאים. אינני יודע אם תמונה זו של תהלוכת דוגמניות ודבריהן-הלל ליפי בנות-ישראל באזני קהל גרמני, ברורה יותר או ברורה פחות מתמונת הנעלים, אך על-כרחך היא מתקשרת בזכרונו עם מה שמסופר בשעתו על אותן שורות שורות של נשי-ישראל שעברו במחנות-המוות עירומות לפני קציני-המיון הגרמנים.

משום כך נניח לתמונות אלו ונאמר רק זאת: מפעם לפעם ניטש אצלנו ויכוח מהו החומר שצריך להיכלל, לצרכי צנזורה, בסוג "חומה תועבה" שבדפוס או בצילום. דבר זה לא הוכרע עדיין, אך עד להחלטה אין ספק כי הגדרה זו אינה יכולה שלא לחול על תמונות-פתיחה חגיגיות כמו זו שהזכרנו לעיל ועל השתתפות ישראלית ביריד בגדי-ילדים-תינוקות בגרמניה. יש כאן מידת פרברסיה וביזוי אשר שום רשויות רשמיות אין בכוחן להפיג אותה. אלא שאצלנו מענישים על ביזוי שם ישראל רק נערים ערביים המורידים את דגלי מדינת ישראל מעל בנין בית-ספר בחג-העצמאות.

4

ולרעננות הרקע שעליו עתידה להישמע מחאתנו נגד התישנות פשעי הנאצים נוסף רק עוד פרט אחד מן האחרונים.

בימים אלה מצאנו בעתונים קטעי שיחות של כתבים עם נערים ונערות, בוגרי כיתות י"א, שנבחרו למסע לגרמניה.

הדברים שנשמעו מפי התלמידים, להסבר הנסיעה וצידוקה, היו גם מן התחום המדיני ("גרמניה היא מדינה חזקה ובעלת מעמד חשוב ויש לטפח קשרים עמה") והן מן התחום הרוחני ("אינני שוכחת את השואה, אך אני רוצה למצוא שפה משותפת עם הדור הגרמני הצעיר").

כל זה מעיד על הכנה חינוכית נאותה ותידורך הולם.

אף כי במה ששייך לנימוק המדיני ("גרמניה היא מדינה חזקה") דומני כי המחנכים שלנו היו יכולים לוותר עליו. נימוק זה הוא מן הסוג שאפילו מדינאים ותיקים נזקקים לו רק מהכרח, ולא מרוב טובה. כשנותנים אותו בפי נערים ונערות של בית-רבן, הרי יש בו לא רק משהו מחינוך לאופורטוניזם מן הסוג המובהק ביותר, אלא גם חינוך לאי-הרגשת המגוּחך, שכן טיפוח קשרינו עם גרמניה, מתוך כוונה מדיני, יכול היה להתנהל כשורה גם בלי עזרתם של בני כיתות י"א תיכון.

לעומת זאת ברור שאין לוותר על נימוק כמו "לא שכחנו את השואה אך יש למצוא שפה משותפת" וכן הלאה. בלעדי ניסוח זה קשה באמת לערוך את הנסיעה, וכאן אתה רואה בפועל ממש כיצד המנכים גוררים את הנערים והנערות הללו אל תוך עולם הניסוחים הריקים, המכסים על הצביעות, הגושרים על פני תהומות של ממש במלים חלקלקות אשר הנערים והנערות הללו כבר מתאמנים כיצד לא להחליק ולא למעוד על פניהן.

כל זה, יחד עם הנסיעה עצמה, יש בה מידה לא-מעטה של השחתת-הנוער, והעובדה שגורמים חינוכיים עוסקים בכך אינה משנה את פני הדברים אלא מוסיפה לכך רק את הצימוק המיוחד.

5

על-כרחך אתה מהרהר כי אם יש בין הגרמנים הבאים לישראל צעירים הנמשכים או נשלחים לכאן, אם מתוך תחושת אשמה וסבך לאין מוצא ואם לשם נסיון כפרת עווננו של הדור הקודם (ויש צעירים גרמנים כאלה), הרי הללו כנים יותר וראויים לכבוד יותר מן המחנכים והתלמידים היהודיים הנוסעים לגרמניה מתוך הפטרת פסוקים של "לא שכחנו".

צעירים גרמנים מועטים אלה שבהם מדובר באים לכאן משום שגרמניה מלאה צללי עבר שאין מפלט מהם והמעטים החשים זאת מבקשים פורקן והסבר ומוצא. הם חשים זאת משום שעד היום צריך נשיא גרמניה להצדיק חתימת ראשי-תיבות שלו על תכניות של בניית מחנות-ריכוז, הם חשים זאת משום שבימים אלה ממש מעיד ראש ממשלת גרמניה במשפט של פושעי-מלחמה, כשהוא נאלץ למסור עדותו בתוקף דרישת הסנגוריה, הם חשים זאת משום שאין בגרמניה לא מהנדס קשיש ולא רופא קשיש ולא עורך-דין קשיש ולא כל אזרח אחר שמעבר לגיל מסויים, שאינו חשוד על השתתפות בפועל בנוראה שברציחות שהיו מעולם.

זה הדבר המניע צעירים גרמנים מתי-מספר לבקש פורקן בישראל, פעמים אף על-ידי קבלת-עול בתוכה.

אך זהו בדיוק גם הדבר הצריך למנוע צעירים משלנו לצאת לגרמניה על-מנת להפגין שם את מראהו של הדור היהודי הצעיר, השונה כל-כך מן היהודים שהובלו לטבח.

הנימוק הגורס כי נסיעות כאלו לגרמניה באות לשם הבטחת העתיד הטוב יותר הוא נימוק ריק. כל הרוצה לפעול כדי שדברים איומים אלה שאירעו, לא יישנו בעתיד, צריך לדעת מה הם מחייבים בהווה, צריך לחוש שאין לפסוח עליהם בניסוחים חסרי-ערך של "לא שכחנו ובכל-זאת יש לנסוע".

6

למען האמת יש לומר כי כל אותם ביזויים שהזכרנו אינם נעשים ללא לבטים. הלבטים הם חלק לא־נפרד מאותו תבשיל של קהות ואטימות שעיכולו עתיד להיות קשה יותר אפילו מפלדת טיסן. לבטים היו לבמאים שנסעו לגרמניה ולשחקנים שנסעו ונוסעים לשם, ולבטים היו לא רק לכנר הראשון על הגג אלא אולי, אפילו במידה גדושה יותר, אף לכנר השני שיצא אחריו לכנר, לפי־שעה בווינה, את נגינות היהודים בחזיון של דמויות שלום עליכם. לבטים היו וישנם לכל מי שמעורב במסכת מבישה זו, החל מן הסופרים ועד הבדרנים ועד לשמונת הפרופסורים של אוניברסיטת ירושלים שנפוצו למסע־הרצאות בגרמניה ואחד מהם אפילו סיפר בראיון ל"דבר הסטונדט" על לבטים מיוחדים שהיו לו אם להרצות בהיידלברג, במחלקה שבראשה "עומד פרופסור שהיה ידוע בפעילותו הנאצית", - עד שהחליט להרצות.

לבטים היו אולי גם לאלה שהמריצו את יצרנינו להציג נעלי ילדים ביריד של בגדי־ילדים־ותינוקות בגרמניה.

לבטים אלה מוסיפים אפילו נופך דראמטיות לכל הענין כולו, שכן כל עיקרם הוא בכך שהמתלבט מתגבר על לבטיו, ועם זאת הלבטים מלווים אותו בדרך והוא מזכיר אותם בהזדמנויות נאותות, גם לקהל הגרמני, שעה שהוא משחק את מישחק הסבך הטראגי ושעה שהוא מספר אחר־כך, בשובו לישראל, כי הוא "הזכיר לגרמנים את השואה" ו"האולם כולו עצר נשימתו".

כן, יש לחשוש כי אם לא נתפוס בעוד מועד את השטחיות והזיוף שבדבר יתפסו זאת אחרים. ייתכן כי אותו קהל גרמני, ששליחינו מתרוצצים בתוכו, יבין פתאום כי בעוד אנו שולחים אליו מורים ותלמידים ושחקנים ובדרנים ומרצים וכיוצא באלה, אין אנו מבקשים למעשה אלא דבר אחד: אנו מבקשים רק ששחיתות זו שלנו תתקיים לא בחלל ריק אלא במקביל ובסמוך למשפטים של נאצים, העומדים לדין, ושל עדויות מסמרות שער על השמדת יהודים.

מאחר שחדלנו להתבייש בפני עצמנו ייתכן שקרוב היום בו נצטרך לכבוש ראשנו בפני קהל גרמני שיבין במה מדובר.

כל זאת אני אומר לא מפני שאני סבור שעלינו לחדול מלדרוש את ביטול חוק־ההתישנות לגבי פשעי הנאצים. עלינו למחות בכל תוקף נגד כוונה זו של הפסקת המשפטים. טוב שבענין זה לפחות אנו יכולים לפעול עדיין בלי לבטים.